

MARTIN ŠRAJER / 9. 11. 2017

Jiří Brdečka vzdělávající

Méně známou oblast tvorby multitalentovaného českého umělce tvořily snímky, které diváky neměly pouze bavit, ale také vzdělávat a vychovávat. Ať v oblasti vědy a techniky, nebo hygieny a zdravého stravování.

Český novinář, scenárista, výtvarník a režisér stál společně s Břetislavem Pojarem a Jiřím Trnkou, s nimiž spolupracoval mj. na filmech *Pérák a SS* (1946), *Císařův slavík* (1948) nebo *Staré pověsti české* (1952), u počátků české filmové animace.

Z Lucernafilmu, kde zahájil svou kariéru jako tiskový referent, přešel do Pragfilmu. Po osvobození republiky byl až do roku 1949 redaktorem *Svobodných novin* (dříve Lidových). V letech 1948 až 1981 realizoval v pražském studiu Bratři v triku přes tři desítky krátkých filmů, na jejichž výrobě spolupracoval s významnými osobnostmi československé výtvarné scény jako Kamil Lhoták, Eva Švankmajerová, Adolf Born či Jiří Šalamoun. V roce 1958 se Brdečka stal pracovníkem Studia kreslených a loutkových filmů a současně působil v dramaturgických skupinách v oblasti hraného filmu. K jeho nejocetovanějším filmům patří *Špatně namalovaná slepice* (1963, Velká cenu festivalu v Annecy, Zlatá mušle ze San Sebastián), *Blaho lásky* (1966, Stříbrný drak z festivalu v Krakově) nebo *Moc osudu* (1969, soutěž nejlepších filmů v Cannes).

V roce 1951 Brdečka spolupracoval s režisérem Václavem Bedřichem na kreslených agitkách propagujících hygienu (*Kašlání a kýchání, Neviditelní nepřátelé*), varujících před škodlivostí jistých členovců (*Mouchy*) nebo propagujících kosmetické zboží (*Začalo to v době kamenné*). Samostatně pak natočil několik kreslených filmů popularizujících vědecké poznatky. Kromě režie animovaných filmů Brdečka psal filmové kritiky a scénáře (mj. *Adéla ještě nevečeřela, Až přijde kocour, Limonádový Joe aneb Koňská opera, Tři veteráni*), povídky, básně a písňové texty, ilustroval knihy, kreslil vtipy. Je také autorem populárně naučné knihy o Divokém západě (který společně s dějinami techniky patřil k hlavním oblastem jeho zájmu) *Kolty bez pozlátka*

(1987).

Balon, křídla, vrtule

Brdečkovou první samostatnou reží byl devítiminutový animovaný film *Vzducholod' a láska* (1948). Na jeho scénáři se významně podílel malíř Kamil Lhoták, jehož výtvarný projev pomohl dotvořit atmosféru přelomu století. Průlet dějinami vzduchoplavectví rámuje parodisticky podanou milostnou historku. Hrdinou filmu je konstruktér vzducholodí, který unese svou milou. Během následující groteskní honičky je využito řady dopravních prostředků. Film získal v roce 1954 na mezinárodním festivalu dokumentárních a experimentálních filmů v Montevideu Velkou cenu v kategorii krátkých filmů.

Jako spoluautor scénáře je Brdečka podepsán pod populárně-vědeckým ploškovým snímkem Bohuslava Šrámka o vývoji světla a osvětlování od loučí až po žárovku a výbojku *O světle* (1953). Výtvarníky filmu byli Václav Sivko a Kamil Lhoták. Podle *Filmového přehledu* se film pro svou názornost hodil „k doplnění přednášek jak na školách, tak i v osvětových besedách, ale i jako doplněk zábavných pořadů.“ Druhou samostatnou reží Jiřího Brdečka byl krátký film *Jak se člověk naučil létat* (1958). Opět se jednalo o výsledek spolupráce s malířem Kamilem Lhotákem, jehož kniha *Balon, křídla, vrtule* posloužila jako podklad pro scénář. Naučný film zachycuje s humorným nadhledem historii letectví od starořecké báje o Ikarovi až k vyslání Sputniku do kosmu. Využito přitom bylo množství záběrů prvních leteckých pokusů zachycených na film, které jsou zkombinovány s fotografiemi a kreslenou animací. Z Oberhausenu si tvůrci odvezli Česný diplom, z Cannes druhou cenu v kategorii krátkých filmů.

Koncem padesátých let byl Jiří Trnka díky svým mezinárodním úspěchům vyzván organizací UNESCO, aby pro ni natočil propagační snímek popularizující její poslání (druhým zvažovaným animátorem byl údajně Walt Disney). Kreslený humanistický film *Proč UNESCO* (1958) metaforickou formou osvětluje cíle organizace. Příběh vyprávějící o rybáři, zahradníkovi a umělci, kteří si uvědomí, že dohromady zmůžou více než každý zvlášť, je založen na myšlence spolupráce. Brdečka se s Adolfem Hoffmeisterem podílel na scénáři. Výtvarníkem filmu byl František Vystrčil. Zakázkový snímek se sice s úspěchem promítal v mnoha zahraničních zemích, ale v české distribuci uveden

nebyl.

Brdečkovým třetím samostatným filmem je kvazihistorická kreslená satira *Pozor!* (1959), varující před násilím, zneužitím moci a militarismem. Krátká agitka vypráví o vývoji válčení od pravěku až po studenou válku (jako hlavní agresor jsou vykresleny Spojené státy americké). Ve filmu vystupuje postava boha války, který divákům připomíná záběry bojů a válek z celé historie civilizace. Snímek končí poznáním, že lidstvo je nepoučitelné. Animovaný příběh doprovází montáž obrazů, fotografií a výřezů z výtvarných děl zobrazujících dějiny lovu, zabíjení a válčení. Jednalo se o Brdečkovu první spolupráci s výtvarníkem Zdeňkem Seydlem. Na festivalu Annecy byl film oceněn za humanistické téma a grafickou nápaditost. Na festivalu Mar del Plata cenou pro nejlepší krátký film a cenou FIPRESCI.

V případě *Člověka pod vodou* (1961) Brdečka napsal námět i scénář a ujal se režie. Jde o zmapování vývoje ponorky a snah člověka probádat život pod vodou. Kreslená a animovaná složka je zde vzhledem k menšímu množství filmových a fotografických materiálů více v popředí než v podobně pojatém *Jak se člověk naučil létat*. Film byl promítán na festivalech v Cannes a v Karlových Varech.

Rozum a cit

„Trojúrovňové“ autorství můžeme Brdečkovi připsat také v případě kresleného naučného filmu *Závada není na vašem přijímači* (1961), vyzývajícím zejména mladé diváky, aby se věnovali sledování televizorů až po splnění svých úkolů. Film s nadsázkou ukazuje, co se může stát, pokud upřednostní zábavu před povinnostmi. Ambicióznějším počinem byla kreslená filozofická úvaha nad rovnováhou vztahu mezi rozumem a citem, uměním a technikou, civilizací a přírodou, řádem a svobodou *Rozum a cit* (1962), vyznamenaný v Mar del Plata cenou za nejlepší krátký film.

Personifikované postavy Rozumu a Citu se střetávají při vytváření krajiny. Nakonec se dohodnou na spolupráci. Výtvarně a myšlenkově film navazuje na snímek *Pozor!*, na němž se stejně jako na *Rozumu a citu* podílel Zdeněk Seydl.

S celovečerním dokumentárním filmem animátora Eduarda Hoffmana *Lidé za kamerou* (1961), nahlížejším formou vtipné reportáže do zákulisí výroby hraných filmů na Barrandově, je Brdečka spojen pouze jako spoluautor scénáře. Sám počátkem šedesátých let napsal a natočil agitku *Tak na to?* (1963), ukazující, jak účinně držet

dietu. Protagonistou je muž snažící se různými způsoby shodit přebytečná kila. Nakonec si jde pro radu k lékaři. Jeho počínání komentuje Miroslav Horníček.

Proč se usmíváš, Mono Liso? (1966) je název anekdoty vyprávějící o vzniku slavného portrétu. Leonardo da Vinci se v něm snaží ženu, jež mu sedí modelem, přimět k úsměvu. Film kombinuje kresbu s reprodukcemi da Vinciho děl. Jako „černobílá experimentální studie, sledující ve výtvarné zkratce lidský život v proměnách mužské tváře“ byla dobovou anotací popsána *Tvář* (1973). Jedná se o rozpohybovanou grafiku výtvarníka Jiřího Anderleho, zachycující vývoj mužské tváře od narození po smrt způsobem, který vytváří dojem, že film vznikl bez střihu. V *Písni o harmonice* (1974) Brdečka vypráví příběh sovětského vojáka, který padl při osvobození Prahy v květnu 1945. Kombinuje přitom animované kresby Zdeňka Seydla s dokumentárními záběry válečných zpravodajů.

Osobnosti naivního malíře a herce Josefa Hlinomaze byl v roce 1967 věnován film *Jak namalovat běsnící individua*. Brdečka jej doplnil svým pět let připravovaným dokumentem *Dvojitý život Josefa Hlinomaze* (1975), který náročným způsobem kombinuje ploškovou a kreslenou animaci s reálem. O výtvarnou stránku filmu se postaral sám Hlinomaz, který zároveň namluvil humorný komentář, a ve filmu kromě něj samotného „hrají“ významnou roli i jeho obrazy a motivy z nich, Hlinomazovy fotografie nebo jeho autoportrét. Na festivalu krátkometrážních filmů v Krakově film obdržel čestné uznání. Posledním Brdečkovým filmem s naučným charakterem je kreslená komunální satira *Pro nemoc zavřeno* (1975), kritizující situaci, kdy se na dveřích normalizačních obchodů objevovala všelijaká zdůvodnění, proč je zrovna zavřeno.

Sám Brdečka se stal objektem dokumentaristické kamery v roce 1986, kdy o jeho životě a díle natočila Miroslava Humplíková krátkometrážní snímek *Lááásky Jiřího Brdečky*. Celovečerní pocty se významná osobnost české komedie a animace dočká letos v prosinci. U příležitosti stého výročí Brdečkova narození by měl mít premiéru jeho portrét v režii Miroslava Janka.

Vybrané vzdělávací filmy Jiřího Brdečky je pak možné zhlédnout v rámci retrospektivy, která se koná v kině Ponrepo do konce prosince.